

DE ZANDLOPER

Van het Bestuur

De restauratie van het Mausoleum is gestart. De verwachting is dat het, ijs en weder dienende, eind februari opgeleverd wordt. Het Platform Herinnering Tweede Wereldoorlog (Platform WO2) heeft 2018 uitgeroepen tot themajaar 'Jaar van Verzet'; de restauratie van het Mausoleum is daarin een bijzonder accent. Vanaf 9 maart is er in alle musea in de gemeente een expositie te zien met uitleg over de fatale wapendropping in de nacht van 8 op 9 maart 1944. Fataal, want 17 mannen verloren uiteindelijk hun leven. Het verhaal wordt in een apart Historisch Cahier van het Gemeentearchief Ede beschreven.

Oproep voor een secretaris: *Gerard Hendriks* is alweer zes jaar secretaris van de Vereniging. In onze statuten staat dat bestuursleden voor drie jaar worden benoemd en éénmaal herkiesbaar zijn. Dus, wilt u deze taak overnemen, of kent u mogelijk iemand die dat wil? Wij informeren u graag, opdat wij u in de ALV van april een nieuwe secretaris kunnen voorstellen.

Casper Braafhart wilde weer in zijn geboorteplaats gaan wonen en zich inzetten voor onze Vereniging. Helaas gooit gezondheid roet in het eten. Casper blijft de komende jaren in Zevenaar en moest bedanken als bestuurslid. In *Paul van der Hart* hebben wij een nieuwe websitebeheerder gevonden. Naast Paul hopen wij ook *Johannes van der Poel* bij de ALV te kunnen voordragen als bestuurslid.

Ontzamelen: De ledenvergadering van 2017 heeft een eerste lijst opgesteld. De vereiste procedure is doorlopen. Leden kunnen een of meer objecten op de lijst tegen ledenprijs verkrijgen. Transport

Uitgave van de Vereniging Oud Ede jrg 46 nr. 1 - februari 2018

Van het bestuur	1
De dorpsomroeper	2
Even terug naar de Buitenzorglaan	3
Naamgeving villa's Paludana en Over-Veen	14
Onder de hoogspanning	17
Kunst in Ede	23
Rond de kastanjeboom	24
Rectificatie	25
De doos: Oorlogsfietsen	27
Zoektip	31
Agenda	31
Colofon	32

moet zelf georganiseerd worden. De lijst is in te zien bij Yett van Omme in het HME/Cultura en staat op de website van de Vereniging.

Gemeentelijk beleid voor beeldende kunst: Elders in deze Zandloper vindt u een recensie van de studie van Gerard van Bruggen: boeiend en eigenlijk verplichte kost voor alle kandidaat-raadsleden ter voorbereiding op hun werk in de gemeenteraad. Gerard lardeert zijn studie met aanbevelingen en dikwijls rijzen ze als vanzelf uit de pagina's op.

Simon van de Pol, voorzitter

De dorpsomroeper

Gerard van Bruggen

Toen ik enige tijd geleden de studiezaal van het Gemeentearchief binnenkwam om een onbekende archiefdoos in te zien en een nieuwe aflevering van de serie *Pak maar een doos* voor te bereiden, vond Roel van Amerongen dat ik geen nieuwe doos nodig had, omdat hij materiaal had voor een artikel. Als Roel – archiefkenner bij uitstek! – de aandacht op iets vestigt, is dit vrijwel altijd de moeite waard, maar toch is het anders gegaan. Doordat Roel grote delen van het gemeentearchief systematisch doorwerkt, komt hij regelmatig verrassende vondsten tegen. Deze keer is het de hiernaast afgebeelde kaart van Ede met daarin ingetekend drie routes van de dorpsomroeper. Een artikel over de nachtwacht/klepperman/dorpsomroeper zou weinig nieuws bieden, omdat hierover al verschillende keren geschreven is in de *Zandloper* (1973-3, 1976-6, 1997-4 en 2008-4) en onder andere in *Ede bij gaslicht* en *Zo was Ede*.

Bijgaande kaart van het uitbreidingsplan van Ede uit 1924 met daarin ingetekend drie routes van de omroeper, is echter nieuw. Hoewel de kaart dateert van 1924, zijn de routes in 1927 ingetekend. De Edese dorpsomroeper *Gerrit (Gaart) van der Meijden* is dan 64 jaar oud en zijn werkzaamheden worden in beeld gebracht in opdracht van het gemeentebestuur. De Dienst Gemeentewerken (uit welk archief deze kaart komt) gaat in gesprek met Van der Meijden en naar aanleiding daarvan worden de routes ingetekend. In een begeleidend schrijven van de directeur van Gemeentewerken worden deze routes aangeduid als *kleine omroep*, *meer uitgebreide omroep* en *grote omroep*. De *kleine omroep* duurt ongeveer een uur en is ingetekend als de rode route door het centrum van het dorp met als meest noordelijke punt De Bospoort (toen nog Otterloscheweg) en het meest zuidelijk de bekende punt bij het Maandereind. De *meer uitgebreide omroep* duurt twee keer zo lang en omvat eveneens het dorpscentrum, maar wordt in zuidelijke richting voortgezet tot ter hoogte van de Eikenlaan en de Kolkakkerbuurt. De *grote omroep* is eveneens een uitbreiding van de vorige en loopt door tot in Ede Zuid;

via de Verlengde Maanderweg en Kerkweg passeert de omroeper de spoorlijn om vervolgens door het zuidelijk deel van Ede richting station Ede-Wageningen te gaan en langs de Stationsweg naar het dorp terug te keren (of in tegengestelde richting). Deze langste route duurt ongeveer drie uur.

Ook de kosten worden vermeld: Van der Meijden krijgt voor de kleine omroep 75 cent, de meer uitgebreide omroep levert hem f 1,25 op en met de groote omroep verdient hij f 2,50. Dit zijn de normale prijzen, maar soms blijkt Van der Meijden korting te geven. *'In bijzondere gevallen, wanneer het vaste klanten betreft, bijv. de vischboer, die elke week laat roepen, vraagt hij voor de tweede omroep f 1.- en ook heeft hij nog enkele andere klanten, die een verlaagd tarief hebben, omdat het oude klanten zijn.'* In totaal verdient de dorpsomroeper per jaar een bedrag van ongeveer f 200.

De inventarisatie is gemaakt omdat Van der Meijden stopt (moet stoppen?) met dit werk en er een beslissing over het vervolg moet worden genomen. In alle hiervoor genoemde artikelen wordt Gerrit van der Meijden als *laatste functionele dorpsomroeper* aangeduid. Later is de dorpsomroeper teruggekeerd als toeristische attractie. In de correspondentie van 1927 wordt echter nog wel over een opvolger voor Van der Meijden gesproken. De directeur Gemeentewerken stelt:

Het komt me voor, dat de routes, zooals van der Meijden, die thans neemt, voorloopig kunnen worden gehad. De belooning lijkt me ook goed te zijn. Wanneer een jonger man deze betrekking waarneemt per fiets, waarbij dan moet worden voorgeschreven, dat hij stilstaande roept, is de belooning ruim voldoende te achten.

Er is zelfs al een nieuwe dorpsomroeper benaderd. Kleermaker Roetert Bijvank van de Kreelseweg is gevraagd, maar vanwege zijn leeftijd (65 jaar) ziet deze het niet zitten. Er is ook een sollicitant (K. Robbertsen), maar de directeur acht deze *'niet in de eerste plaats geschikt'* en adviseert sollicitanten op te roepen en daaruit een keuze te maken.

Of er inderdaad een oproep gedaan is voor een opvolger van Van der Meijden of dat deze nog een aantal jaren is doorgegaan (ik heb geen einddatum gevonden – hij overleed in 1946) of dat de gemeenteraad besloten heeft de functie op te heffen, heb ik verder niet onderzocht.

Even terug op de Buitenzorglaan en omgeving

Arend Bulder

Ter inleiding

Ruim 70 jaar geleden, augustus 1947, maakte ik met mijn ouders en zus de overstap van Kampen naar Ede. Ik was bijna 6 jaar toen ik op de Buitenzorglaan belandde en heb daar tot 1959 gewoond. Later realiseerde ik me hoe belangrijke deze periode is geweest in mijn beginnend leven. Dit vormde voor mij de aanleiding hierover iets op papier te zetten.

Het verhaal bestrijkt grotendeels mijn lagere-schoolperiode waarin het dorp Ede nog kleinschalig en vrij overzichtelijk was. Ik koos voor een sfeertekening van die tijd, gebaseerd op de waarnemingen en ervaringen van het kind dat ik toen was. Voor het duiden van veel zaken was ik nog te klein, laat staan dat ik verbanden tussen een en ander (door)zag. Om een beetje samenhang in de herinneringsflarden te brengen, heb ik ze in kleine hoofdstukjes gegroepeerd.

Het is onvermijdelijk dat ik namen noem van mensen die mijn pad gekruist hebben. Ik doe dat met enige voorzichtigheid, omdat ik niemand wil kwetsen - ook niet posthuum. De illustraties in mijn verhaal komen deels uit ons familiealbum, deels uit oude kranten en deels van internet.

Gaandeweg het schrijven groeide mijn nieuwsgierigheid naar de achtergronden van het decor waartegen mijn jonge leven zich afspeelde. Wie was bijvoorbeeld toch die Tielkemeijer naar wie een straat vernoemd was? En wanneer is dat Kippenlijntje er gekomen? Wanneer is mijn lagere school gebouwd? Enzovoort. Ik ging op zoek en vond onder meer op internet informatie en foto's die soms een antwoord gaven.

Hoe zag ons gezin eruit rond de komst in Ede? Links mijn zus El (1944) en ik (1941). Deze foto maakte mijn vader in 1947 achter ons huis in Kampen, vlak voor de verhuizing naar Ede. Daaronder mijn ouders: Egbert Bulder (1912-1971) en Willemina Kruisinga (1911-1996), gefotografeerd in 1948 op het toen nog onbebouwde grasveldje tegenover de voordeur van Buitenzorglaan 16.

De verhuizing van Kampen naar Ede

Ik ben in 1941 geboren in Kampen. Omdat mijn vader per 1 september 1947 een baan kreeg op de gemeentesecretarie van Ede, vertrokken wij uit deze stad. Eind augustus stond op een regenachtige dag de verhuiswagen voor de deur die ons (vader, moeder, zus Elly en mij) naar Ede zou brengen. Ik had geen idee waar we naar toe gingen en vond het allemaal heel spannend.

Tijdens de overtocht heb ik, samen met mijn grootvader, in de afgesloten laadruimte gezeten. Ik herinner me nog dat de verhuiswagen stopte en plotseling de deuren aan de achterkant geopend werden. Op dat moment zag ik het allereerste beeld van mijn nieuwe woonplaats: Van Wijks Koophuis op den Hoek aan de Bospoort. Ik weet nog goed dat deze aanblik een verpletterende indruk op mij maakte: hier zou ik komen te wonen.

De chauffeur wilde weten waar de Amsterdamseweg was, want daar, op nummer 34, zouden we tijdelijk intrekken bij de familie Van Lingen-Tilma. De heer des huizes was een gepensioneerd ambtenaar van de gemeente Ede - vandaar deze link. Pas in november 1947 konden we naar Buitenzorglaan 16, omdat de bewoner, Johannes van den Bent, toen burgemeester van Vlieland werd en daar ging wonen. Door zijn vertrek was op de gemeentesecretarie een stoel vrij gekomen voor mijn vader.

Buitenzorglaan 16

Het pand was eigendom van mevrouw Van den Bent, moeder van Johannes, aan wie mijn vader trouw iedere maand de huur betaalde. Zij woonde op de hoek Van Borsselelaan-Klinkenbergeweg.

Uit oude foto's die ik vond, leid ik af dat 'ons' huis aan de Buitenzorglaan waarschijnlijk rond 1938 gebouwd is. Of de familie Van den Bent daartoe opdracht heeft gegeven, weet ik niet. Achteraf gezien hebben we met de huisvesting een enorme mazzel gehad, omdat er kort na de oorlog in het hele land grote woningnood was. De naam Buitenzorglaan zal ontleend zijn aan het nabijgelegen hotel Buitenzorg.

Bovenstaande opname, gemaakt op Tweede Pinksterdag 1938, laat de spoorwegovergang zien zoals wij hem in onze vroegste Buitenzorglaan-tijd nog gekend hebben, zonder spoorbomen. Het onderschrift zegt dat de dieseltrein - met de in 1936 geïntroduceerde 'hondekop' - uit de richting Ede komt. Toch zit er voor mij iets raadselachtigs in deze opname: rechts van de trein op de achtergrond is een torenspits te zien. Van de Noorderkerk? In dit deel van het baanvak zit inderdaad een kromming, maar toch niet zó sterk waardoor de kerk verschoven lijkt? Of zou het één van de

twee torentjes kunnen zijn die links en rechts aan de voorgevel zaten van de grote villa Stompekamp aan de Amsterdamseweg? In 1938 stond die daar nog, vrijwel tegenover hotel Buitenzorg. Het lijkt erop dat 'ons' nummer 16, het laatste huis van de Buitenzorglaan, in het jaar van deze foto nog niet gebouwd was. Maar misschien stond het er al wel en beneemt de trein het zicht op het pand.

Achter de wachtende voertuigen voor de spoorwegovergang is een dichte bomenrand te zien. Dit moet de achterste begrenzing zijn van de uitgestrekte parktuin achter villa Stompekamp. In het midden van dit langwerpige perceel, de voormalige moestuin met vruchtbomen, kwam later de huidige Graaf Bentincklaan te liggen.

Voor ik verder ga, laat ik ter vergelijking met de vorige foto hieronder een opname zien uit ons familiealbum, tien jaar later. Zeer waarschijnlijk zomer 1948. Genomen vanaf ongeveer dezelfde plek, maar nu aan de andere kant van de spoorlijn. We zien hier het laatste deel van de Buitenzorglaan, nummer 16 vormde toen nog het sluitstuk van de bebouwing.

Indeling van ons huis

In mijn beleving was het een ruim huis met veel kamers. Zoals de traditie in die dagen het wilde, hadden we beneden een 'zondagse kamer' en een daagse kamer. In de eerste stonden enkele loodzware, ruimtevreterende crapauds en een klassieke kolenhaard met mica-glaasjes die op nootjes 3 of 4 gestookt werd - alléén op zonen feestdagen! Boven de schoorsteenmantel een geplooid wortelnoten doek met daarop een messing salamandertje en een klein schemerlampje. Zó kleepte je toen

je 'nette' kamer aan. Pas kort voor wij naar de Beatrixlaan verhuisden, kwamen er moderne, lichtgewicht meubels met stoffen in pastelkleuren. Met bijpassende salontafel waarop een glazen plaat lag.

Op de andere dagen van de week vertoefden we in de huiskamer met in het midden de eettafel en daar omheen de stoelen. Behalve de piano stond er aan de zijkant de zwart gemoffelde cilindrische kolomkachel die op cokes brandde. Bovenin de kachel zette je een zakketel, zodat je 's winters altijd warm water bij de hand had. Wanneer het water aan de kook kwam, hoorde je zo'n zacht vredig zingend geluid. En over de glimmende, hete kachelpijp werd nog snel even de in stijfsel gedrenkte strik van zus Elly 'gestreken' vóór ze naar school ging. In de winter stond om de kachel een houten rekje waaraan wasgoed te drogen hing. Stond het té dichtbij, dan riep moeder: 'Jongens, rekje verder van de kachel! Ik ruik 't wasgoed!' In de hoek op een plank aan de muur stond het radiotoestel - aanvankelijk een ouderwets gothisch model met puntboog, later een meer eigentijdse.

Achter deze kamer lag de keuken met een klein aanrechtje en een driepits gastoestel. Eén kraan die alleen maar koud water gaf; een geiser was er niet. Aan de muur hingen wandkastjes voor serviesgoed. Van een koelkast was nog geen sprake. Je haalde dagelijks je boodschappen en de losse melk van melkboer Van Garderen die aan huis kwam, kookte je meteen zodat het langer houdbaar bleef.

In de keuken was een deur die naar de bijkeuken leidde. Deze was vrij ruim omdat hier het grote kolenhok moest staan en ook de was gedaan werd. Gewoon 'op de hand', omdat we aanvankelijk nog geen wasmachine hadden. Voor mijn moeder bepaald geen pretje; om haar handen een beetje heel te houden smeerde ze ze vaak in met glycerine of iets dergelijks. Op de buitenmuur op het noorden zat een kraantje met daaronder een zinkputje. Omdat de bijkeuken niet verwarmd was, werd 's winters bij strenge vorst hier het water afgehaald.

Denkend aan dit kraantje, komen twee herinneringen bij mij boven:

De eerste is een koude novembermorgen toen een klein kind, dat met zijn ouders bij ons logeerde, onder de ijskoude straal gewassen werd. Wij rilden bij de aanblik van dit spartaans tafereel, maar het kind gaf geen krimp.

Het tweede betreft het villen van een konijn dat panklaar gemaakt werd door een overbuurman aan de Tielkemeijerweg, een collega van mijn vader. In die dagen hielp men elkaar over en weer.

Of er ook een kelder was, kan ik me niet meer herinneren. Misschien wel, want waar moest je anders de weckflessen laten?

Tegenover de voordeur was de trap naar boven waar vier (slaap)kamers waren. In de noordhoek van de overloop zat een deur die toegang gaf tot de zolder onder het steile dak. Hier stonden behalve enkele koffers, een klerenkast, enz. ook een extra tweepersoons bed voor het geval gasten bleven slapen. Vanaf de overloop kon je

met een deur op het platje boven de bijkeuken komen. Ik herinner me dat we hier op een avond in oktober 1957 de eerste tekenen van de ruimtevaart hebben gespot: de Spoetnik.

Nee, we hadden geen badkamer. Op vrijdagavond gingen wij kinderen om de beurt in de grote zinken teil die in de huiskamer naast de kachel op twee keukenstoelen was gezet. Twee slaapkamers waren voorzien van een wastafel.

Van centrale verwarming in het hele huis was dus geen sprake. 's Winters brandde door de week in het hele huis maar één kachel. Daarom stonden in de andere ruimten de ijsbloemen op de ramen - je wist niet beter.

Rondom het huis

Een recht-toe-recht-aan buizenhekwerk, bespannen met grof gaas, vormde de afscheiding met de straat. Rechts vooraan zat een hekje met daarachter het grint-pad dat langs huis en bijkeuken naar achteren liep. In betere dagen was dit hekje lichtgroen van kleur zoals al het andere ijzerwerk van ons huis.

Van dat hekje herinner ik me nog een voorval. Op een gegeven moment was het nodig aan een opknappbeurt toe. De toen al oude schilder Vorwald, die pal naast de B-school aan de Veenderweg woonde, kreeg de opdracht. Vorwald kwam en lichtte het verroeste, vervelozige poortje uit z'n hengsels en bracht het op een handkar naar de werkplaats. Na verloop van tijd werd mij gevraagd om uit school even bij de schilder te informeren hoever hij met het hekje was. Toen ik daar op de stoep stond, verscheen plotseling bij de achterdeur zijn zwaar-gehandicapte zoon, die onverstaanbare klanken uitstootte. Ik schrok daar zó van, dat ik rechtsomkeert maakte en naar huis rende zonder de schilder gesproken te hebben. Enige tijd later hing het hekje, fris Staphorst-groen geverfd, weer op z'n plaats.

Links van de voordeur een betegeld 'platje' voor de openslaande tuindeuren van 'de zondagse kamer'. Op mooie zomeravonden of zonnige zondagen zaten we daar met het gezin of met vrienden van mijn ouders. Vóór dat er naast en om ons

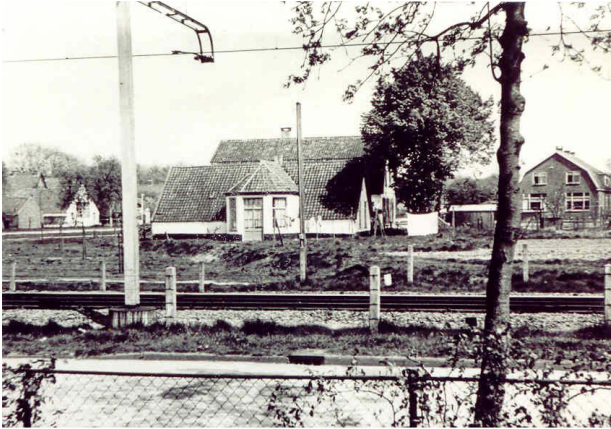

om uit school even bij de schilder te informeren hoever hij met het hekje was. Toen ik daar op de stoep stond, verscheen plotseling bij de achterdeur zijn zwaar-gehandicapte zoon, die onverstaanbare klanken uitstootte. Ik schrok daar zó van, dat ik rechtsomkeert maakte en naar huis rende zonder de schilder gesproken te hebben. Enige tijd later hing het hekje, fris Staphorst-groen geverfd, weer op z'n plaats.

heen gebouwd werd, was dit een prijsplekje met riant uitzicht. Heerlijk rustig met in de verte af en toe een auto op de rijksweg.

Tegenover de voordeur stond een Japanse kers die soms begin mei volop in bloei kon staan. Ik weet dat omdat we op de avond van de dodenherdenking bij het mausoleum op de Paasberg weleens een tak meenamen. Ik denk dat dit de allereerste bloesem was die ik tekende en met waterverf inkleurde.

Keek je uit ons voorkamerraam, dan zag je aan de overkant van de spoorlijn deze witte boerderij. Op de foto is te zien dat de Kippenlijn al geëlectriceerd is en dat er aan beide zijden een hek is geplaatst. Ik vermoed dat het huis links op de achtergrond, langs de Rijksweg van de familie Ekris was.

Op de erfscheiding met de burens van nummer 15, de Kesteloo's, stond een laag hek. Tussen ons huis en dit hek was een smalle strook grond waar voor mij veel ondefinieerbare struiken welig groeiden.

De tuin

Achter het huis lag nog een aardig stuk tuin. Hier stond een grote, vruchtdragende kersenboom met daaronder een dubbele rij aalbesstruiken. Wij verbouwden geen groenten, wat veel burens wél deden. Het enige eetbare gewas dat ik mij herinner, was rabarber die op de plaats groeide waar het keukenafvalwater open en bloot de tuin instroomde (?!).

In het midden een tuinpad met de bekende betonnen waslijnpalen. Dit pad liep dood op het toen braakliggende achterterrein, ooit de uitgestrekte moestuin die bij villa Stompekamp hoorde. Dit lag een stukje hoger dan ons lapje grond. Voor de rest nog wat vage struiken en een perzikboompje met vruchten die nooit groot en echt rijp wilden worden. Aan tuinonderhoud werd weinig gedaan; alleen wanneer wij tijdens de zomervakantie (tien jaar lang naar Vlieland) andere mensen in ons huis kregen. Dan moesten wij kinderen plotseling onkruid wieden, iets waar we bepaald niet naar uitkeken...

Overigens hadden we wél een tuinman voor de voortuin. Op z'n klompen kwam hij de Bergstraat

af met een grote houten kruiwagen waarin de tuingereedschappen lagen. Inclusief de zeis voor het grasmaaien, afgeschermd met een jute zak.

Meestal kwam hij op zaterdagmiddag rond half twee, na de fluit van houthandel Tulp: het moment waarop toen het weekeinde begon. Tegen het hek stonden over de volle breedte rozenstruiken die soms wel drie keer per jaar uitbundig bloeiden en heerlijk roken. Rechts naast het grindpad bij de vlaggenmast werd, traditiegetrouw, in de herfst je oog gestreeld door een uitbundig bont boeket dahlia's. De grillig gevormde knollen van deze plant overwinterden in de bijkeuken op de vensterbank.

Na een paar uur snoeien, wieden en gras maaien was de kruiwagen vol met tuinafval en na een kopje thee te hebben gedronken, ging hij weer huiswaarts. Ik vermoed dat vader door zijn contacten met de gemeente op het spoor van deze man was gekomen. Het was een rustige, stille en bescheiden man. Ik weet het niet zeker, maar ik dacht ooit de naam Maas Folsche te hebben opgevangen.

Het harken van het grindpad langs het huis deed hij ook. Als ik nu dit geluid ergens hoor, ben ik in no time weer terug bij de zaterdagmiddagen van toen. Overal om je heen was hetzelfde vredige, relaxte geluid te horen: het werk aan kant en nu lekker uitrusten.

De buren

Toen wij in november 1947 in ons huis kwamen wonen, lag daarnaast een onbebouwd stuk grasland. Een ideale speelplek voor kinderen waar je lekker je gang kon gaan. De foto hiernaast waar mijn piepjonge broer

Coen in z'n kruiwagentje zit, is rond 1950 op dit braakliggend landje genomen. Hier is goed te zien dat het Kippenlijntje nog niet geëlectriceerd was en dat er nog geen spoorbomen waren. Achter het hoofd van Coen is de boerderij van Van Gelder (of heetten ze Van Ginkel?) te zien die enkele jaren later het veld moest ruimen voor Rubberfabriek Velp.

Op het lege grasveldje van de foto werd begin jaren 50 een twee-onder-een-kap woning gebouwd. De nieuwe burenen direct naast ons werden de heer en mevrouw Klaassen, een al wat ouder echtpaar. De andere helft werd betrokken door hun net getrouwde dochter en haar man: de familie Heidstra.

De familie Klaassen had een kippenhok en een uitgebreide moestuin. Op een gegeven moment zaten daar voortdurend ratten. Toen het niet lukte ze te vangen met vallen of gifkorrels, werd ten einde raad water in de gangen gespoten. Na enige tijd stormden de ratten krijsend uit hun holen en daalde plotseling de grond enkele centimeters. Een heel wonderlijk gezicht om zo'n grote lap grond zo te zien wegzakken. Hoe het verder met het ongedierte is gegaan, weet ik niet meer.

Aan de ander kant op nummer 15 woonde de familie Kesteloo. Ze hadden één kind, een zoon die Wim heette en van mijn leeftijd was. Hij ging met mij naar dezelfde School met den Bijbel aan de Telefoonweg en zat in dezelfde klas.

Wim's vader had een hoge rang bij de Edese politie. Als kind voelde je de wolk van ernst en de onkreukbaarheid die rond meneer Kesteloo hing; met hem viel niet te spotten. In dat licht gezien was het niet vreemd dat Wim moeiteloos alle rangen bij de politie en in het leger kon opnoemen en die ook aan de uniformen af-las. Van zijn 'speelgoed' herinner ik me een imposant barok Duits kasteel en zijn begerenswaardige collectie tinnen soldaatjes.

Achter in hun tuin stond o.m. een kersenboom met donker blauw-rode zoete kersen; verrukkelijk en dus heel moeilijk om zonder toestemming van die vruchten af te blijven. Datzelfde gold voor de sappige peren.

Nog één herinnering aan deze familie: Wim had een opa die in Ede woonde en naar wie hij vernoemd was. Opa Willem Kesteloo kwam regelmatig bij zijn (klein)zoon op bezoek. Hij was een gepensioneerd politiemans en zeer punctueel. Was de theevisite voorbij, dan besteedde hij klokslag half vijf zijn rijwiel met gezondheidszadel voor de thuisreis. Hij deed dat door met z'n linkervoet op de uitstekende asstang van het achterwiel te stappen. Een heel merkwaardig en komisch gezicht om dat kleine (Zeeuwse?) mannetje al stappend zó weg te zien rijden. Het verhaal ging dat hij niet schroomde zichzelf te straffen voor een door hem begane verkeersovertreding. Een kapot achterlicht betekende thuis aan de keukentafel drie bladzijden overschrijven uit Handboek Soldaat...

Naast de Kesteloo's woonde de familie Hummelen, op nummer 14. De heer des huizes was leraar aan een Edese ULO-school. Zijn zoon Piet was mijn speelkameraadje en zat ook bij mij in de klas op de School met den Bijbel aan de Telefoonweg.

Bij deze burens met een groot gezin viel altijd wel wat te beleven. Vader Hummelen was op veel terreinen een fervente doe-het-zelver-avant-la-lettre. Schoenmakers en kappers verdienden geen stuiver aan hem. Bekend waren de zaterdagse knipbeurten van zijn kinderen in het schuurtje achter het huis:

je stond op je tenen voor het raampje om te zien wanneer je kameraadje Piet eindelijk gekortwiekt was. Op de klassieke schoenmakers-leest werden eigenhandig de schoenen verzoold. En nieuwe snelbinders voor de fiets werden vakkundig uit een oude tractorbinnenband gesneden. Kleine ziekten in het gezin werden met homeopatische middelen aangepakt. Ik denk dat, naast een ongetwijfeld principiële overtuiging, ook zuinigheid een grote rol speelde: zijn onderwijzersalaris zal bepaald niet groot geweest zijn. Los daarvan ging men in die dagen zo vlak na de oorlog zuinig om met de schaarse spullen en was hergebruik troef.

Op verjaardagen van de jongste kinderen haalde vader Rein nog wel eens een stokoude toverlantaarn tevoorschijn; zo eentje die niet op elektrisch, maar op het licht van een kaars werkte! Een ware belevenis in het pre-televisietijdperk; een kinderhand was, zeker toen, gauw gevuld.

En verder hield de familie achter het stenen schuurtje in een aangebouwd hok konijnen, Vlaamse Reuzen als ik me goed herinner. Deze beesten waren goed voor de mest op het moesveld en ook voor het vlees. Ze moesten wel iedere dag gevoerd worden en dus stroopte je met jute zak en zakmes de berm af naar geschikt konijnenvoer. Vooral de bladen en de wortel van de paardenbloem waren gewild.

Op het moment dat er geslacht werd, mochten wij niet in de buurt komen. Kennelijk wilde vader Hummelen, die zelf slachtte, ons kinderen niet met deze brute overgang van leven naar dood confronteren. Maar je hoorde toch h oe ze het leven lieten: met  en gerichte slag in de nek.

Was het beest eenmaal dood, dan probeerde je als nieuwsgierig kind te zien hoe het verder ging. Je zag dat de huid er af gestroopt werd, waarna het dier met een scherp mes opengesneden werd. De binnenkant van de harige huid werd flink schoongeborsteld en op een houten raam gespannen. Na verloop van tijd vond je het geprepareerde konijnenbont weer terug als vloermatje voor een bed. Ja,  lles kon weer gebruikt worden.

Self supporting

Een groentetuin achter je huis was in die tijd heel gewoon. En zeker in de schrale jaren vlak na de oorlog probeerde men, waar mogelijk, in eigen onderhoud te voorzien. Verschillende mensen aan de Buitenzorglaan hadden een eigen groentetuin met daarin worteltjes, bieten, uien, sla, erwten, sperciebonen, kool, aardbeien, enz. Wat niet direct geconsumeerd kon worden, werd geconserveerd. Omdat men nog geen vrieskist had, gingen de (snij)bonen met veel

zout in een groot geglazuurd aardewerk vat en werden vruchten geweekt in glazen potten. Was de oogst daar, dan moest iedereen in het gezin meehelpen. Veel werk, maar dan had je voor een hele winter weer wat te eten. Was het tijd voor zaaien of poten, dan werd de tuin met (koe)mest of eigen gemaakte compost bestrooid en vervolgens omgespit. Om het laatste goed te doen liefst twee-spaden-diep. De familie Hummelen gebruikte bijvoorbeeld de mest van hun konijnen. Om de sperziebonen te leiden, werden bonenstaken keurig in het gelid gezet.

Alles met elkaar een arbeidsintensieve bezigheid waar veel uren in gestoken werden. Het was meer noodzaak dan een groene hobby: je moest er immers van leven. Een tijd waarin je van nature zuinig was en zoveel mogelijk recyclede waardoor vaak een beroep werd gedaan op je persoonlijke inventiviteit en creativiteit. Want weggooiën of nieuw kopen was wel het laatste wat je deed.

Wordt vervolgd

De naamgeving van de villa's Paludana en Over-Veen aan de Stationsweg in Ede

Jan Kijlstra

In het door de Vereniging Oud Ede uitgegeven boek *De Stationsweg in Ede* wordt over de villa *Over-Veen* gezegd: *'Het huis dat in z'n naam aangeeft dat men, komende uit het westen, over of voorbij het veen is van de Gelderse vallei. Het is gebouwd in 1899, in een tijd dat een passage door het veen nog indruk maakte.'*

Maar in 1899 was het veen allang ontgonnen, er liepen wegen van oost naar west, en was het allang geen probleem meer om de Gelderse Vallei te passeren. Integendeel. De naamsverklaring lijkt dan ook wat ver gezocht, en een bron wordt niet genoemd.

Helaas had ik een mij bekende bron voor een verklaring van de naam niet paraat, ik putte uit m'n geheugen, toen ik dit opschreef. Maar ik had ooit in (ik meen) de *Edese Post* of *Ede Stad* een interview gelezen met een eigenaar van Over-Veen, de make-laar Van Ree. Hem werd gevraagd waarom de villa ooit de naam Over-Veen gekregen had.

De villa *Paludana* staat naast de (uitgebrande) villa Richmond,

De villa Over-Veen (HME 31.2002)

vroeger het woonhuis van de familie Van der

De villa Paludana (HME 313387)

Drift. Romein, een dochter van dr. Van der Drift, die mij zeer behulpzaam was bij het schrijven van het verhaal over haar vader (<http://www.erfgoedede.nl/kijlstra-verhalen/82-dr-jaap-van-der-drift-een-muzikale-oog-arts-uit-edede.html>) vertelde mij dat Van Ree ooit Paludana had gekocht. Van Ree reed graag paard. Hij hield er ook een paard op na, en via de Berkenlaan was hij gauw in het bos en op de hei. Probleem was alleen, zo bleek, dat een beoogde stal niet goed mogelijk bleek bij Paludana. Over-Veen kwam

echter te koop, en daarmee was het probleem opgelost... Van Ree verhuisde naar Over-Veen en liet daar een stal bij bouwen.

Die verhuizing was kennelijk een artikel in de krant waard. Nou ja, een makelaar koopt natuurlijk best veel advertentieruimte. En voor wat hoort wat. De oude jaargangen van de Edese Post en Ede Stad zijn (nog?) niet digitaal beschikbaar, maar het verhaal van makelaar Van Ree was dat de villa Over-Veen zo genoemd was ('tegenover Veen'), omdat aan de overzijde van de Stationsweg de villa Paludana staat. Die naam was aan dat pand gegeven door de predikant ds. Van Veen die het huis ooit gekocht had.

Raadslid

Gelukkig is mijn geheugen nog in orde, zo bleek. Want er is nog een andere bron te vinden, in de *Edese Courant* van 17 januari 1973. De krant bericht over een openbaar fractieberaad van de PvdA. Het Lunterse raadslid Arie van Loon, exploitant van de jeugdherberg De Poelakker, deed de herkomst van de naam Over-Veen uit de doeken en, en passant, ook die van Paludana. Want, zo vertelde hij, in de villa Paludana zou eertijds een familie Van Veen gewoond hebben, en die noemde het huis naar zichzelf: Paludana zou het Latijnse woord voor *moeras* of *veen* zijn. De overbuurman was een vriend van de familie Van Veen, en om dat aan te duiden zou die buurman zijn villa de naam Over-Veen hebben gegeven. Van Loon: *'Alleen om dat verhaal levend te houden is het al de moeite waard de villa in stand te houden.'* Want die was toen eigendom van de gemeente, en dreigde gesloopt te worden (waar kennen we dat van?).

Het raadslid zat in de goede richting. Er woonde een familie van Van Veen in Paludana, het gezin van ds. van Veen. Maar *paludana* is niet het Latijnse woord voor veen of moeras (of broekland). Dat is *paluda*. De uitgang *ana* kan vertaald worden met *'uit (het)'*. Een bredere vorm is: 'van het veen komend', of 'afkomstig uit het veen'.

Een illustratie daarvan vinden we via Delpher in de *Groninger Courant* van 15 februari 1853. Daarin staat: *'Te Kloosterveen is in de ouderdom van omstreeks 90 jaren overleden het eerstgeboren kind in de thans zo volkrijke kolonie de Smilde, Paludana Halensis Everts genaamd. Ter zake dier eerstgeboorte werden haar de genoemde voornamen ("Kind der Haler moerassen") gegeven, en werd zij met eene som van f 200 begiftigd, die haar bij gelegenheid van haar huwelijk in het jaar 1801 zijn uitbetaald.'* De naamvalsvorm 'der' is een beetje in onbruik geraakt, tegenwoordig zeggen we 'van de'.

Een laatste bron is, weer via Delpher, te vinden in de *Provinciale Drentsche en Asser Courant* van 26 februari 1863, waarin te lezen valt: *'Hoogeveen - Donderdag had alhier ter gelegenheid van 's Konings verjaardag eene openbare voorstelling van de mannen-zangvereniging Paludana plaats.'* Een in het veen geworteld, uit het veen stammend koor (dat tegenwoordig de naam Veenzangers zou kunnen dragen).

Het lijkt duidelijk waarom ds. Van Veen zijn woonhuis de naam *Paludana* gaf. Het is echter mogelijk dat de oorsprong van de naam Van Veen in Drente ligt. Want de overlijdensadvertentie van ds. Van Veen werd in de landelijke dagbladen geplaatst, maar ook in de regionale *Provinciale Drentsche en Asser Courant* van 29 november 1912. En dan zou de naam van de villa terug te voeren zijn op niet alleen de naam van de bewoner, maar ook op de oorsprong van de familie, het Drentse veen.

In de inleiding van *De Geschiedenis van Ede*, in 1939 uitgegeven door de Vereniging Oud Ede, vinden we nog een verwijzing naar de herkomst van de naam *Paludana*. Er staat: *'Zeer veel van die meededeelingen zijn van de hand van dr. J.S. van Veen te Arnhem, die vooral op het terrein van het kerkelijk leven veel aan 't licht bracht, en voor Ede een bijzondere sympathie heeft. Kan het anders, waar de namen der villa's "Paludana" en "Over-Veen" de herinnering bewaren aan 't Vaderhuis, de woning van Ds. van Veen.'* Dr. J.S. van Veen was de oudste zoon van de dominee, en werkte op het Rijksarchief in Arnhem (dat heet nu het Gelders Archief).

In het boek *De Stationsweg in Ede* staat dat H.J.H. Wolfs, directeur van Wolfs IJzergieterij het huis in 1926 gekocht heeft, en het de naam *Paludana* zou hebben gegeven. Maar in 1913 verkochten de erven Tweedy het huis aan de majoor der infanterie Vintgens. En in de acte wordt de naam *Paludana* genoemd. Het huis droeg die naam dus al toen Wolfs het kocht.

Over de naam *Paludana* wordt in het boek gezegd dat deze naam geïnspireerd was op een zojuist ontdekte vlinder met de naam *Paludana*. En mogelijk was de naamgever geïnspireerd door de zijvleugels van het huis in combinatie met dit vlindertje. Net als bij *Over-Veen* is dit een wat vergezochte verklaring, en ook hier ontbreekt een bron.

Het zelfstandige naamwoord *paluda* is, zoals gezegd, te vertalen met moeras, broek, of veen. En er zijn vlinders, die in dergelijke vochtige biotopen floreren. Daar komt mogelijk de verklaring van de naam van het huis als zijnde geïnspireerd op een net ontdekt vlindertje vandaan.

Over het insect, *Ancylis paludana* ofwel 'puntige haakbladroller' is in Nederland inderdaad voor het eerst gepubliceerd in 1871 door een zekere Barrett. En dat was niet heel ver vóór de bouw van de villa.

Het is meer een mot dan een vlindertje, de spanwijdte is slechts 12 tot 14 mm. De waardplant, de voornaamste bron van voedsel, is de moeraslathyrus. Een tweede Nederlandse naam is dan ook *moeras-lathyrussikkelvleugeltje*. Hierboven staat het beestje, een paar maal vergroot.

Onder de hoogspanning

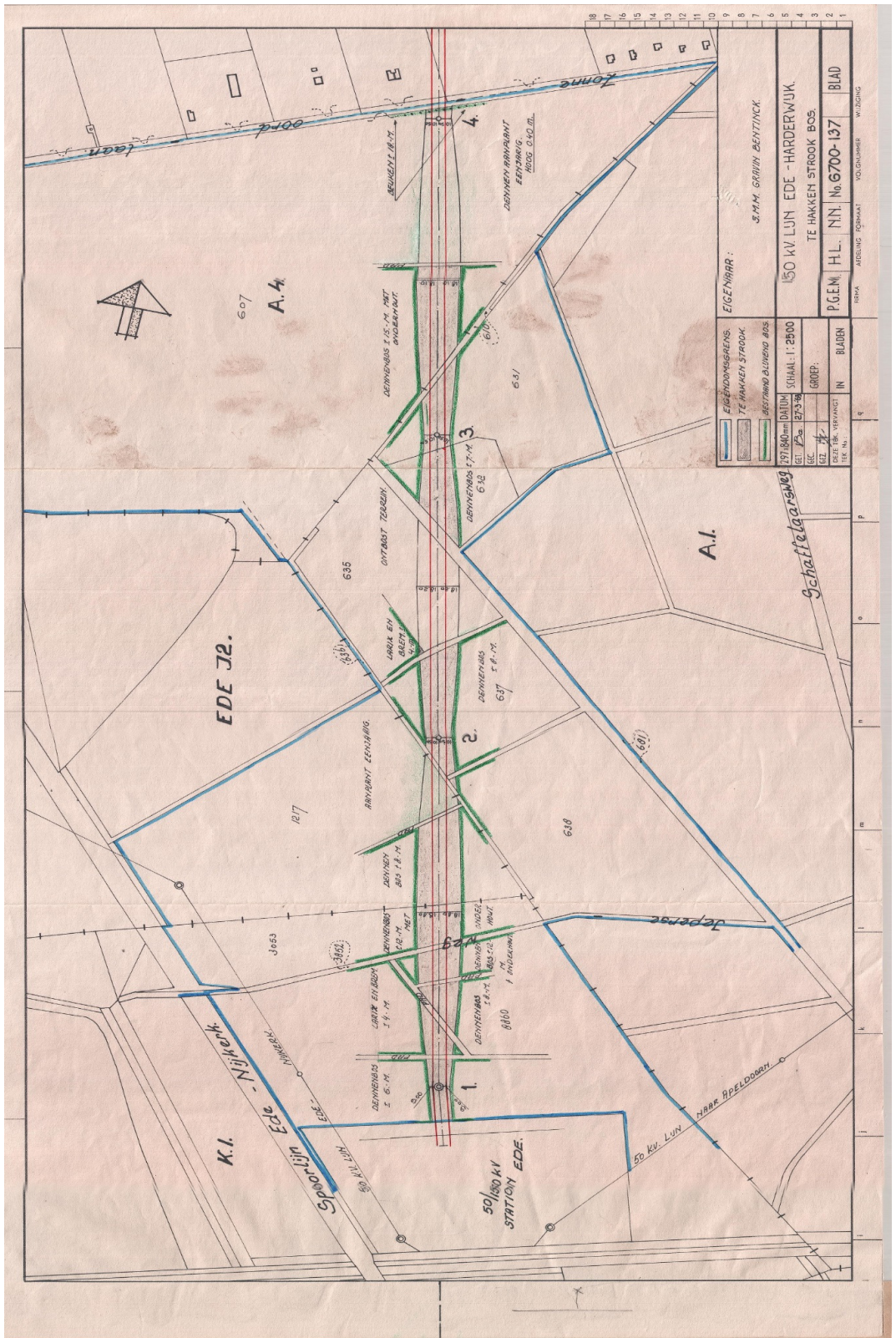
De ontginningen onder de hoogspanningsleiding door het Edese Bos

Joyce van den Berg

Inleiding

Begin april 1964 deed de heer Van Baak de Roos, bosbouwconsulent voor Gelderland, rijdend over de Zonneoordlaan te Ede, een onaangename ontdekking. Ten zuiden van een met kerstsparrren beplant terrein bleek een brede strook bos, lopend van halverwege de Zonneoordlaan tot aan het schakelstation van de PGEM aan de Knuttelweg, gekapt en gerooid te zijn. De consulent begreep dat er gekapt was in verband met de aanleg van de hoogspanningsleiding Ede-Harderwijk, maar dan nog...

In een brief van 14 april 1964 richtte hij zich tot de heer J.F. van Oosten Slingeland, rentmeester van het landgoed Kernhem, waartoe ook het Edese Bos behoorde. De bosbouwconsulent zei zich te kunnen voorstellen dat de rentmeester medewerking aan de PGEM had verleend wat betreft het tot stand komen van de hoogspanningsleiding. Maar had deze strook wel zo breed moeten zijn, plaatselijk tot 35 en zelfs 40 meter? Ook maakte hij zich zorgen over de bestemming van de onderliggende grond. Onder een andere hoogspanningsleiding die richting Driesprong liep, had de grond namelijk de bestemming landbouw gekregen; nu lag er een langgerekte roggeakker dwars door het bos, een onnatuurlijke aanblik¹. Hij drong er dan ook bij de rentmeester op aan de onder de hoogspanning liggende grond te herbebossen, bijvoorbeeld met naaldhout of hakhout, dat weliswaar voortijdig gekapt zou moeten worden, maar landschappelijk een veel aantrekkelijker beeld zou opleveren.

Hiernaast schets van het tracé van de hoogspanningsleiding tussen schakelstation PGEM Knuttelweg en de Zonneoordlaan (GAE 40 archief Landgoed en Huis Kernhem inv. nr. 111)

Wat de bosbouwconsulent kennelijk niet wist, was dat deze strook grond juist zo breed was uitgekapt met het oog op de toekomstige agrarische bestemming. De rentmeester had bij Staatsbosbeheer een verzoek ingediend om enkele ‘niet exploitierbare snippers bos’ en ook een perceel slechte lariks bij de kap te mogen betrekken. Het ging hierbij om velling en ontginning van 1.48 hectare bos. Dit verlies zou eventueel gecompenseerd kunnen worden op het landgoed Middachten, dat evenals Kernhem aan de familie Bentinck toebehoorde.

Hierbij moet wel worden bedacht dat het Edese Bos altijd een *produktiebos* was geweest, dat niet vanwege het landschappelijk schoon tot het bezit van Kernhem behoorde. De rentabiliteit van het bos was de eerste verantwoordelijkheid van de rentmeester. Daarbij kwam de verantwoordelijkheid voor de pachters, en hun belang was begin jaren 60 ook in het geding. Plannen om de vrijgekomen grond geschikt te maken als cultuurgrond waren al in een vergevorderd stadium.

Voorgeschiedenis

In 1961 had de PGEM besloten een hoogspanningsleiding aan te leggen van Ede naar Harderwijk. Deze zou beginnen bij het schakelstation aan de Knuttelweg en noordwaarts lopen dwars door het Edese Bos, dat op dat moment in bezit was van Gravin Bentinck, eigenaresse van het landgoed Kernhem. De strook te rooien bos begon bij de Ieperseweg en liep tot halverwege de Zonneoordlaan ter hoogte van thans nummer 33.

Daarnaast namen in die tijd de plannen voor de bouw van de wijk *Veldhuizen*

De hoogspanningsleiding door het Edese Bos: op de achtergrond zijn de sproeiers vaag zichtbaar (foto Frans van Oort)

steeds vastere vorm aan. Hierbij zouden verschillende pachtboeren van Kernhem hun grond verliezen. Onder deze boeren waren de gebroeders W. en G. Top, die de tot Kernhem behorende boerderij *Bouwhuis* aan de toenmalige Lunterseweg (thans Kernhemseweg) pachtten. Door het verlies van land in Veldhuizen zaten deze pachters verlegen om weiland om hun koeien op te laten grazen. De vrijkomende grond onder de hoogspanning zou uitkomst kunnen bieden, maar was veel te droog en te arm om als landbouwgrond dienst te kunnen doen.

Plannen

Ook het *Nederlands Instituut voor Zuivelonderzoek* (NIZO) lag op grond die voordien aan Kernhem had toebehoord: in 1951 was dit terrein aangekocht van (toen nog graaf) Bentinck en waren de daar landbouwende boeren door het NIZO uitgekocht. In die tijd waren het NIZO en de rentmeester van Kernhem met elkaar in contact gekomen en kennelijk was dit contact behouden, want de directeur van de proeffabriek van het NIZO, de heer J. Blaauw, hoorde van de problemen van de rentmeester betreffende de terreinen onder de hoogspanning. De proeffabriek beschikte over een grote hoeveelheid spoelwater die dagelijks op het riool moest worden geloosd; dit bracht de beide heren op het idee de zandgrond onder de hoogspanningsleiding met dit afvalwater te beregenen en bemesten. Zodoende zou deze arme grond geschikt gemaakt kunnen worden voor begrazing.

Tracé

De leiding moest worden aangelegd door een terrein gelegen achter het NIZO. Destijds waren er plannen geweest tot aanleg van een zwembad en een sportpark op deze plek en hoewel deze plannen niet doorgegaan waren, behoorde de grond

inmiddels toe aan de gemeente Ede.

In juni 1965 gaven B&W van Ede toestemming tot het leggen van een ondergrondse leiding ter plaatse tegen een symbolische pachtsom van *f* 1,- per jaar ter recognitie van het eigendomsrecht van de gemeente. Ook de NS ging

De N 224, het NIZO, de spoorlijn Ede-Amersfoort, het schakel-station van de PGEM aan de Knuttelweg en rechts het tracé van de hoogspanning dwars door het Edese Bos met goed zichtbaar de uitbreidingen van de gekapte percelen. (Foto Arjan van Bruggen; collectie: afdeling realisatie gemeente Ede RE 30312)

akkoord met het kruisen van de spoorlijn Ede-Amersfoort en de PGEM met het kruisen van de hoogspanningsleiding richting Lunterseweg. Waar de leiding onder landweggetjes doorliep, moesten op vijf plaatsen mantelbuizen worden geplaatst.

Technische uitvoering

Het NIZO verklaarde zich bereid de nodige voorzieningen te treffen voor opslag van het spoelwater. De proeffabriek kon ongeveer 180 m³ sproeiwater per dag leveren. Op het NIZO-terrein werd een pompenlokaal aangelegd met een tank voor het afvalwater, die werd verbonden aan twee opvoerpompen. Tevens leverde het NIZO 1000 meter 5" PVC buis, terwijl Kernhem zich verplichtte deze leiding op een diepte van 1.20 m in te graven. Van Oosten Slingeland moest bij de gemeente voor elkaar zien te krijgen dat het afvalwater bij vriezend weer zonder extra vergoeding op het gemeenteriool mocht worden geloosd (overigens hield de directeur gemeentewerken, de heer Dercksen, de boot af: hij was van mening dat het NIZO in voorkomende gevallen het normale tarief zou moeten betalen voor het kwantum dat via het riool werd afgevoerd). Onderhoud en elektriciteit zouden weer voor rekening van het NIZO komen. Op de ondergrondse leiding werden 15 hydranten (tappunten) geplaatst met verplaatsbare zijleidingen en sproeiers. Deze waterkanonnen hadden een bereik van 30 meter. De kosten voor pompaggregaat, ondergrondse hoofdleiding en bovengrondse sproeileidingen werden op f 24.640,- geraamd.

Uiteraard werd uitgebreid onderzoek verricht naar de kwaliteit van het afvalwater. De *Rijks Zuivel Agrarische Afvalwater Dienst* kwam tot de conclusie dat het afvalwater noch voor het vee, noch voor de land- of bosbouw schadelijke elementen bevatte. Op advies van de gebroeders Engelen, zaadhandelaren te 's Hertogenbosch, werd ingezaaid met een veelzijdig gras- en klaverzaadmengsel. Toevoeging van klaver moest de smakelijkheid van de

melk ten goede komen, maar zij vreesden wel dat de klaver niet bestand zou zijn tegen de in het water aanwezige stikstof.

*De sproeiers onder de hoogspanning in het Edese Bos
(foto Frans van Oort)*

Gebruik

Op 8 juni 1966 meldde de *Edese Courant* vol trots:

'Op schrale bosgrond grazen weldra koeien'. In het artikel werd verteld dat het NIZO 30 m³ water per uur kon leveren en hiermee zou men 5½

hectare grond zodanig kunnen bevloeien dat er voldoende gras zou groeien om het vee te laten grazen en driemaal per jaar te hooien.

Ook voor het NIZO zelf leek de regeling voordelig. In 1976 verschenen landelijk twee krantenartikelen over dit gebruik van afvalwater. Onder het kopje '*Afvalwater melkfabriek uitkomst voor veeteler*' (Het Vrije Volk 15 juli 1976) werd vermeld dat lozing van dit afvalwater het NIZO thans 10-20 cent per kubieke meter kostte; via het riool zou men 1 gulden aan zuiveringslasten moeten betalen. Jaarlijks werd 100.000 m³ afvalwater afgevoerd. Maar het gras groeide er goed op, ook in de droge zomer van 1976: '*Een oase hier, de boer kan zijn vreugde niet op!*' jubelde de persvoorlichter van het NIZO (Nederlands Dagblad/Gereformeerd gezinsblad 16 juli 1976).

Zoals vermeld was de grond verpacht aan de gebroeders W. en G. Top, pachters van boerderij Bouwhuis. Het betrof uiteindelijk een stuk land van ruim 5 ha en in 1967 bedroeg de pachtprijs *f* 125,- per hectare. Deze prijs werd periodiek verhoogd. In 1972 ging het Edese Bos over in handen van de gemeente Ede. In 1973 klaagden de gebroeders Top over de hoge pachtprijs gezien de vele arbeid door verplaatsing van de verregeninstallatie, het onderhoud van de zeer lange afrastering en de grote rijafstanden over slecht berijdbare boswegen. Door de grote afstanden was ook de supervisie van de geplaatste sproeiers moeizaam. Herhaaldelijk gebeurde het dat een slang losschoot of een sproeier gewoon werd afgeschroefd en meegenomen, zodat het sproeiwater doelloos op de bospaden terecht kwam en daar hinderlijk grote plassen veroorzaakte.

De *Grondkamer* werd om advies gevraagd en die oordeelde dat het inderdaad om zeer lange percelen ging bestaande uit humusarme zandgrond. In het verleden was het onderhoud van de afrastering voor rekening van de verpachter gekomen, maar nu moesten de pachters dit zelf betalen. De Grondkamer verlaagde de pachtwaarde daarom naar *f* 80,- per hectare. In 1981 beoordeelde de taxateur van de Grondkamer de percelen weinig beter en beschreef ze als '*tevens stortplaats voor afvalwater*'. In 1983 droegen W. en G. Top hun bedrijf over aan hun resp. zonen M. en D. Top. Deze laatste pachtte de percelen in het Edese Bos.

Besluit

In de jaren 90 werd de beregening met afvalwater gestaakt. Waarschijnlijk werden de milieuregels aangescherpt en werd deze wijze van afvoer van afvalwater niet langer toegestaan. De huidige pachter, D. Top, betreurt het niet dat er niet meer gesproeid mag worden. Veel water spoelt de grond ook uit, terwijl je de meststoffen liever vlak onder het oppervlak wilt houden waar ze de groei van het gras ten goede komen. Tevens zou het gevaar bestaan dat er meststoffen in het grondwater terechtkomen. Jong vee laat hij nog wel grazen onder de hoogspanning, maar zijn melkkoeien houdt hij liever dicht bij huis. Zijn vader molk de koeien op het land, maar zo gaat dat tegenwoordig niet meer. De koeien worden

thuis gemolken. Wel is hij nog altijd blij met de 5½ ha grond onder de hoogspanning: dankzij deze hoeveelheid grond werd zijn veestapel niet gekort. Van droogte heeft hij normaal geen last. Zoals het nu is, is het goed.

¹ Vermeldenswaardig is dat de hier bedoelde hoogspanningsleiding al werd aangelegd in 1930 en diende voor de stroomvoorziening van Radio Kootwijk. In verband hiermee was het schakelstation aan de Knuttelweg een 50 Kv station geworden. De hoogspanning liep vanaf dit schakelstation via Driesprong, Wekerom en Harskamp naar het radiostation Kootwijk.

Bronnen

- Gemeente Archief Ede, 11 Gemeentebestuur Ede 1948-1986, inv. nrs. STA 18967, 18969, 13890, 15502, 19106, 17947.
- GAE, 40 Archief Landgoed en Huis Kernhem, inv. nrs: 111, 132.
- Beeldbank GAE, foto Arjan van Bruggen; collectie: afdeling realisatie gemeente Ede RE 30312.
- Fotoarchief Frans van Oort.

‘Een druppel kunst is beter dan een zee van weten’

Simon van de Pol

Gerard van Bruggen beschrijft in een onlangs verschenen Historisch Cahier in 247 bladzijden het gemeentebeleid voor beeldende kunst. Ieder hoofdstuk opent met een oneliner over dat begrip kunst.

Kunst en Ede vormen geen vanzelfsprekende eenheid. En adviseren over kunst onttaardt soms in oreren. Het cahier geeft daar tal van voorbeelden van, met als tegenhanger op pagina 91 de toespraak van gemeentebode Van Leest uit 1966: *‘Wij zullen een groot deel van onze gemeenschap een drempelvrees, een schichtigheid, ja zelfs een regelrechte afkerigheid moeten laten overwinnen... die voor een zeer groot deel te wijten is aan drukdoenerige behoeftigen aan kunstgenot.’*

Het cahier is een prima naslagwerk over hoe kunst in Ede tot stand kwam, zowel beelden in de openbare ruimte als schilderijen (veelal in het gemeentehuis). Als lezer beginnen met hoofdstuk 12 helpt om bekend te raken met Edese kunstenaars die in het cahier figureren.

Vroeger was kunst iets voor welgestelden die door schilders als Rembrandt werden geportretteerd, kerken en paleizen werden opgeluisterd. In dorpjes als Ede was weinig kunst. Onder invloed van Rijk en

Provincie moet de gemeente vanaf 1848 toch rapporteren over cultuur, maar het antwoord is jaar op jaar dat Ede niets heeft. Toch staat op de Paasberg sinds 1833 het monument van AnnaMaria Moens en vanaf 1872 is er een bibliotheek.

Vanaf circa 1950 hecht de regering meer waarde aan kunst en komen er tal van regelingen. Ede profiteert ervan en investeert ook zelf. Belangrijke stimulansen vanuit het Rijk worden in Ede gevolgd met de zogenaamde 1%-regeling: 1% van de bouwsom van overheidsgebouwen, waaronder scholen, is gereserveerd voor kunst. In het cahier wordt mooi beschreven hoe schoolbesturen hiermee worstelen. Later wordt de 1%-regeling uitgebreid tot openbare werken. Helaas is deze prachtige regeling verdwenen.

B&W krijgen advies van commissies waarin mensen met verstand van kunst en omgeving. Dat gaat nogal moeizaam met voortdurende discussie of een advies bindend is of toch niet.

Al werkend ontstaat de topografische atlas. Een vreemd begrip voor het verzamelen van schilderijen/aquarellen met typische Edese plekjes en ambachten. Tot 1993, als de topografische atlas stopt, zijn er 104 gemaakt. Zonde dat deze werken voor de Edese burger amper zichtbaar zijn. Het cahier beschrijft tenslotte de graffitikunst in 2017.

En ziet: Ede is bijna terug bij 1950: de 1%-regeling is gesneuveld, evenals de kunstcommissie. De kunstwerken die nu door de wethouder worden onthuld komen uit een particulier fonds. Gelukkig kent de gemeentebegroting nog wel een bescheiden kunst en cultuurbudget.

'Een druppel kunst is beter dan een zee van weten. Gemeentebeleid van Ede voor de Beeldende Kunst'. Gemeentearchief Ede, Historisch Cahier 26, € 14,50.

Rond de kastanjeboom

Kees van Lohuizen

In 1921 stelde directeur A. Weener van Gemeentewerken voor om het kruispunt Boschpoortstraat met Otterloscheweg (nu Grotestraat/Bospoort met Amsterdamseweg) te verruimen. Het verkeer zou beter doorgang kunnen krijgen, als er stroken grond van aangrenzende eigenaren werden aangekocht. Bij het voorstel was een blauwdruk gevoegd waarop de bestaande situatie en het wijzigingsvoorstel was aangegeven. Het blijkt dat er op het wegdek twee kastanjabomen stonden, een lantaarnpaal en een ANWB-bord. Het verkeer reed er wel langs, maar lastig was het wel, zeker voor het toenemend zwaardere verkeer. Toen wij in 1962 in Ede kwamen wonen was dat punt bekend door de boom bij Holtrust, de slager.

De aan de weg grenzende, grotendeels verspreid staande panden, hadden elk hun eigen stoep. Van een negental woningen zouden strookjes grond moeten worden aangekocht.

Op de tekening stonden de eigenaren en de kadastrale gegevens van hun grond vermeld. Het leuke daarbij was, dat ook hun beroep werd genoemd, wat een indruk geeft van de verscheidenheid in het hart van het dorp:

1. Frederik Bosch, smid;
2. Hendrik van Holland, kastelein;
3. Reinier Pieters, landbouwer;
4. Jan van de Craats, houtkoper;
5. Lambertus v.d. Wetering, bakkers-knecht;
6. Emile Lanoye, melkslijter;
7. Hendrik Mulder, koopman;
8. Gerard Veenendaal, arbeider;
9. Otto Koetsier, koopman.

Wie zij waren en waar zij werkten wordt niet vermeld, maar wie weet wordt dat nog eens uitgezocht door iemand anders. (Bron: GAE 029-46 (303))

Rectificatie

Op het omslag van De Zandloper 2017 (45e jaargang) stond de foto van een monumentale lantaarn vóór de Infanteriekazerne. De afbeelding werd omschreven als: ‘Infanteriekazerne met de in 1931 door de burgerij geschonken Wilhelminalantaarn.’

Jan Kijlstra heeft ons erop gewezen dat op de foto niet de Wilhelminalantaarn staat; die werd namelijk door de burgerij in 1923 geschonken t.g.v. het 25-jarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina en geplaatst op het Maandereind.

De op het omslag van De Zandloper 2017 afgebeelde lantaarn werd in 1931 door de Edese burgerij geschonken t.g.v. het 25-jarig bestaan van het garnizoen in Ede. Over deze lantaarn (die overigens vrijwel identiek was aan de Wilhelminalantaarn; beide zijn destijds vervaardigd door de N.V. Edesche Machinefabriek v/h Henne- man & Co.) schrijft Henk Nijenhuis (*Oud-Ede, Vertellingen uit ons dorp, 1979*) o.a.: *‘Helaas, toen bij het invallen van de duisternis dit geschenk in volle glorie zou branden, klopte er iets niet. Men had vergeten, of misschien waren de centen niet toereikend, het geval op de gasleiding aan te sluiten. De volgende dag hebben geniemilitairen dit andere deel voor hun rekening genomen. In de oorlogsjaren is deze lantaarn door de Duitse bezetters afgebroken.’*

**FATALE WAPENDROPPING
KEUENKLEP
8/9 MAART 1945**

Van 9 maart tot 5 mei exposities en educatieve programma's
in het Kijk- en Luistermuseum, Historisch Museum Ede en Museum Lunteren.

Battlefieldtours in de zomermaanden
verzorgd door Platform Militaire Historie Ede.

deelnemende musea

Historisch Museum Ede

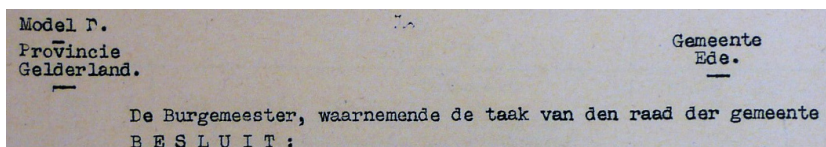
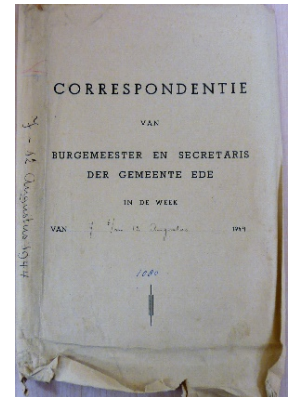
Pak maar een doos 12: Oorlogsfietsen en meer

Gerard van Bruggen

Ik mompelde iets van 'rek 4 - plank 3 - vierde doos' of zo iets en prompt antwoorde Marjo met 'da's DAS'. Dus kreeg ik een doos uit het DAS-archief, genoemd naar archivaris Jacob Das, die vanaf 1953 tot 1985 het gemeentearchief beheerde, ordende en inventariseerde. Het DAS-archief is het zogenaamde *Oud Archief* van 1650-1948.

De bewuste doos bevat het inventarisnummer 1080, dat bestaat uit twee omslagen met de correspondentie van de burgemeester van 7 augustus tot 16 september 1944, keurig verdeeld in zes weken.

Het eerste wat opvalt is dat, hoewel de hoofdrubriek waartoe deze correspondentie behoort, spreekt over 'correspondentie van burgemeester en wethouders', er geen sprake meer is van wethouders, maar van 'burgemeester en secretaris'. Het is oorlogstijd en in 1941 is het democratisch college van B&W onder leiding van burgemeester Middelberg vervangen door de Duitsgezinde T.C. van Dierendonck en een secretaris. In plaats van met het bekende B&W worden stukken nu voorzien van 'BenS'. Burgemeester Middelberg is ontslagen, de gemeenteraad is op non-actief gezet ('hun werkzaamheden bleven rusten', heet het officieel) en veel officiële stukken hebben om die reden onderstaande kop:

De correspondentie van deze burgemeester valt uiteen in twee delen: 'gewone' zaken en aan de oorlog gerelateerde zaken.

Het eerste bevat veel stukken als onderwijsbenoemingen, verzoeken tot aansluiting op de riolering, uitkeringszaken, ambtenarenpensioenen en dergelijke. Een aantal zaken is de moeite van het vermelden waard:

- In de eerste plaats zijn er veel stukken betreffende ‘slibverkoop’. In de zomer van 1944 heeft het flink geregend en daardoor is op het bezinkingsveld (langs de Pepelensteeg, waar nu sportvelden liggen) een laag slib gevormd, waarvan het hoofdbestanddeel zand is zodat dit slib dus geen mestwaarde heeft. *‘Daar het nog wel geschikt is om over weide heen te strooien, zijn 15 karren verkocht aan in de omtrek der vloeivelden wonende kleine landbouwers tegen een prijs van f 0,50 per kar’*, aldus een brief van de directeur gemeentewerken aan de burgemeester. Naast de genoemde 15 karren zijn er nog tientallen karren ‘modder’ meer verkocht; een ongedateerde lijst telt zelfs 109 karren verdeeld over 62 Edenaren. In de rij namen komen ook bekende Edenaren als Tulp (Lindelaan), IJssel de Schepper (Stationsweg) en Kesteloo (Buitenzorglaan) voor, namen waarbij niet direct aan ‘kleine landbouwers’ wordt gedacht, mede gezien het adres. Ook in 1943 blijkt er slib verkocht te zijn (hiervan is een lijst met 98 karren), maar waarschijnlijk was de samenstelling toen van iets betere kwaliteit, want er moest in dat jaar f 1,- per kar betaald worden.

- Op 11 augustus 1944 schrijft BenS aan de directeur gemeentewerken dat het niet toegestaan is dat bij uitbetaling van lonen aan arbeiders voor ontvangst getekend wordt door de opzichter: *‘het is ten zeerste af te keuren dat dit plaatsvindt door een ambtenaar die het loon aan hen uitbetaalt, daar dit tot zeer ongewenste toestanden kan aanleiding geven.’* De lijst gaat retour en de arbeiders moeten alsnog zelf voor ontvangst tekenen.

- Van 19 augustus 1944 dateert een brief van de burgemeester in verband met illegale woningbouw. Aan de Woutersweg is een huisje gebouwd zonder schriftelijke vergunning *‘en dus in strijd met de Woningwet, de gemeentelijke bouwverordening en de Geldersche verordening voor natuurmonumenten’*.

De burgemeester eist dat binnen 14 dagen het huisje wordt afgebroken en alle materiaal van het terrein verwijderd is; *‘bij gebreke hiervan zal tot het opmaken van een procesverbaal worden overgegaan, gevolgd door het afbreken van het huisje van gemeentewege, waarbij de kosten overeenkomstig art. 70 en 71 der Woningwet bij voorrang op U verhaalbaar zijn.’* Een schrijven met deze strekking wordt door de Edese politie in persoon van hoofd-wachtmeester-rechercheur Lieftink aan de bewoonster van het huisje – een in Duitsland geboren 32-jarige ongehuwde caféhoudster – overhandigd. Over de afloop van deze zaak is in deze doos verder niets te vinden.

- De Edese brandweer heeft regelmatig te kampen met kapotte slangen die ‘periodiek’ worden opgehaald bij de diverse brandweerposten om in de hoofdkazerne gerepareerd te worden. Geschiedde dit vóór de oorlog met een auto, deze is niet meer voorhanden en daarom gebeurt dit door de los werkman Gerrit Meurs per fiets, die dan ook benzine meeneemt om over de brandweerposten te verdelen. Omdat de fiets van Meurs van dit transport nogal schade ondervindt,

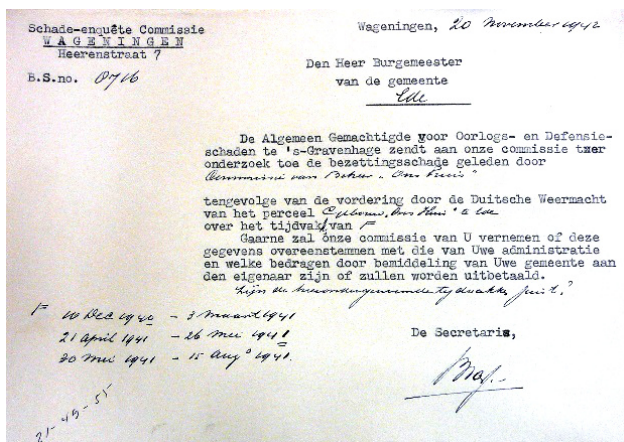
wordt een verzoek ingediend om een 'dienst-transportrijwiel' te mogen aanschaffen – kosten f 100,-. Ook hier blijft de doos het antwoord op het verzoek schuldig.

Heeft het verzoek om een brandweerfiets zijdelings met de oorlog te maken, de volgende zaken die de burgemeesterscorrespondentie bevat zouden zonder de oorlog niet zijn voorgekomen.

- Er is bijvoorbeeld een verzoek van burgemeester Van Dierendonck aan het 'Bureau Afvoer Burgerbevolking' in Den Haag met het verzoek f 20.000,- te verstrekken voor 'de uitgaven wegens huisvesting, voeding, enz. van vluchtelingen en geëvacueerden.'

- De doos bevat diverse brieven e.d. naar en van de Schade-enquête Commissie in Wageningen. In het hierbij afgebeelde document gaat het om Ons Huis (toen nog aan de Telefoonweg).

Doordat dit gebouw in 1941 gedurende een drietal periodes door de Duitse Weermacht gevorderd is geweest, heeft het gebouw zogenaamde 'bezettingsschade' opgelopen; in veel gevallen is dit een vergoeding van de huurwaarde. Dit geldt voor meerdere gebouwen en particuliere huizen. In een overzicht worden naast Ons Huis zes woonhuizen genoemd en verder het veilinggebouw aan de Grotestraat, villa Zonneberg, een garage aan de Schaapsweg en het marktgebouw.

- De politie verzoekt in februari 1944 om de aanschaf van een auto met gasgenerator en er wordt (met akkoord van de provincie) in april toestemming verleend deze aan te schaffen waarvoor een bedrag van f 4.000,- beschikbaar wordt gesteld. In de bijbehorende toestemmingsbrief is echter opgenomen dat 'wanneer de auto gebruikt wordt voor vervoer van distributiebescheiden, hiervan nauwkeurig aantekening wordt gehouden en van de kosten rekeningen in duplo bij het distributiekantoor worden ingediend.' Ambtenaren blijven ambtenaren!

- In augustus verzoekt de sociale dienst om een extra toewijzing van fietsbanden; de dienst kampt met grote problemen vanwege 'het gebrek aan rijwielbanden ten behoeve van zijn controleurs'. Omdat er argumenten nodig zijn om deze toewijzing te verkrijgen motiveert BenS deze aanvraag aan het hoofd van het distributiekantoor door te wijzen op de grote uitgestrektheid van de gemeente en

dat er verspreid over de zeven dorpen ongeveer 2.500 evacués zijn gehuisvest. 'De drie controleurs voor de afdeling evacuatie, belast met de inkwartiering, onderzoek van klachten der kwartiergevers, financiële controle enz. (...) berijden van 's morgens 8 tot 's avonds 6 uur hun rijwiel. De heren (...) controleurs der afdeling maatschappelijk hulpbetoon hebben voor hun huisbezoek, controle van steun-trekkenden enz. hun rijwiel eveneens van 's morgens tot 's avonds nodig. Het behoeft geen betoog, dat bij al dit werk een rijwiel onmisbaar is. Het is ten enenmale onmogelijk om de nevendorpen Otterlo, Harskamp. Geld. Veenendaal enz. te voet te bezoeken; per rijwiel hebben de vijf controleurs dikwijls al meer dan een dagtaak.'

• Uit bijgaand briefje blijkt dat de school in Lunteren buiten gebruik was (brandstofgebrek? / gevorderd?) en de klassen elders waren ondergebracht. Na een periode waarin helemaal geen school werd gehouden zijn de meeste lessen in augustus 1944 weer hervat. Wat opvalt is dat er maar vijf klassen genoemd worden; deze kregen

Lunteren, 20 Aug. 1944.

Eerwachtbare Heer,

Hierbij heb ik de eer U te berichten, dat onze school op de volgende plaatsen is ondergebracht:

1. Hij van Santen in de tronkamer van Vri. Oranjesh. 4.
2. Hij. Van der Vant, leerkamer Geneformeerde kerk, Oranjesh. 31
3. D. de Nijp, schildersmeubelplaats 1/d. Kaa. Dorpsstr. 12 b.
4. J. Warkhoven, Verenigingsgebouw, Achterstraat 24.
5. J. Scheepstra, leerkamer Herwinderde kerk, Dorpsstr. Achterstraat 20.

Van Heer Bergmuller
der Gemeente
Edo

Het hoofd der school,
J. Scheepstra

op vijf verschillende locaties les. Voor de schoolschoonmaker Van Staveren is dit een probleem. Hij 'zal nu in al deze uit elkaar liggende vertrekken de schoonmaakwerkzaamheden moeten verrichten en deze winter ook de kachels moeten aanmaken en verzorgen, hetgeen voor hem aanmerkelijk meer arbeid meebrengt en hij genoodzaakt zal zijn, daarbij hulp te nemen.' De directeur gemeentewerken stelt daarom voor de wekelijkse betaling van f 9,23 te verhogen naar f 15,- 'totdat de normale toestand weer zal zijn ingetreden.'

In bovenstaande opsomming heb ik de (voor mij) meest opvallende zaken uit doos 12 weergegeven. Vaak zijn het halve zaken, doordat het vervolg waarschijnlijk na de periode van deze doos valt en dus een antwoord op opgeroepen vragen in een van de volgende dozen zit.

Wilt u weten of het huisje aan de Woutersweg door de eigenaar zelf is afgebroken of van gemeentewege, en of de brandweerfiets gekocht is, dan zit er niets anders op dan een bezoek aan het gemeentearchief te brengen en ook een doos te doorzoeken. Zeker dat u dan meer vindt dan u zocht!

Zoektip

Dick Kranen

‘Als u misschien Ede niet kent, is het de moeite waard hier eens te komen wandelen. Wij wonen hier heerlijk.’

Aldus het slot van een brief van *Willem Witsen* aan *August Allebé* d.d. 7 december 1895. Brieven van onder meer de schilder Witsen, die een aantal jaren in Ede woonde en werkte, zijn gescand en gedigitaliseerd. Dat betekent dat de teksten via OCR-herkenning geheel leesbaar zijn gemaakt. U kunt deze brieven vinden op de site: <http://brieven-correspondenten-1900.huygens.knaw.nl/edition/search>.

Bij Afzender vindt u *Witsen* aan. Als u dan in de zoekbalk *Ede* typt, krijgt u als resultaat 101 brieven die vanuit Ede zijn geschreven of waarin Ede wordt genoemd.

Willem Arnoldus Witsen (1860-1923) woonde ten tijde van zijn huwelijk met Betsy van Vloten (1893-1902) voornamelijk in Ede in de villa Zonnenberg.

August Allebé (1838-1927) was hoogleraar, aquarellist, lithograaf, auteur, schilder, directeur van een academie, tekenaar. Was de leermeester van talloze kunstschilders, onder wie Willem Witsen.

Willem Witsen

Agenda

Dinsdag(!) 20 februari in Hotelrestaurant De Bosrand, aanvang 20:00 uur, zaal open om 19.30: Lezing door Fred Vogelzang over ‘Kernhem, een adellijk slot aan de rand van de Veluwe’. De geschiedenis van Kernhem is door Elisabeth Demesmaeker grondig onderzocht. Haar manuscript werd na haar overlijden bewerkt door Fred Vogelzang en Ben Olde Meierink van de Nederlandse Kastelen Stichting.

Woensdag 18 april : Algemene Leden Jaarvergadering met na de pauze de traditionele ‘17 april-lezing. door Ed van Seters, voorzitter van het Platform Militaire Historie over 17 april 1945, de dag dat Ede werd bevrijd.

COLOFON

Vereniging Oud Ede

De vereniging, opgericht in 1924, stelt zich ten doel volgens artikel 3.1 van de statuten: *'Het onderzoek van archieven en gedrukte bescheiden naar alles wat betrekking heeft op het ontstaan en de geschiedenis van de dorpen (kerken en buurten) van het ambt en van de gemeente Ede en het verzamelen en bewaren van alles wat van belang kan worden geacht voor en betrekking heeft op de geschiedenis van Ede.'*

Postadres Postbus 8293, 6710 AG Ede
Telefoon 06 348 676 27
E-mailadres oudede.nl@gmail.com
Website www.oudede.nl
Bankrekening NL24 INGB 0003 5342 68

Dagelijks bestuur:

Simon van de Pol (voorzitter), Gerard Hendriks (secretaris), Wim Bruijnes (penningmeester) en Casper Braafhart.

Leden;

De vereniging telt ca. 800 leden. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden per telefoon, brief, e-mail en via de website. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november. De contributie bedraagt in 2017 € 15,00.

Erelid van de vereniging is Hetty Blaauw-de Wit.

Giften en schenkingen zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is. Omdat de VOE een culturele instelling is geldt zelfs een extra aftrek van 25%! De aftrek geldt overigens ook voor de contributie!

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar.

De redactie van De Zandloper bestaat uit Hans Post (eindredacteur), Joyce van den Berg, Frans van Oort & Gerard van Bruggen.

De redactie van De Zandloper is te bereiken op e-mailadres zandloper@telfort.nl.

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom. De redactie behoudt zich het recht voor een artikel te weigeren. Overname van artikelen uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de VOE.

Productie van De Zandloper: Verloop Drukkerij, Alblasterdam - ISSN 1384-7090